Gönderim Tarihi: 22.10.2019

Kabul Tarihi: 25.12.2019

ÇAYIRLI TARİHİNE IŞIK TUTAN YERLEŞME: SAYGILI HÖYÜK

Settlement that Shed Light on the History of Çayırli: Saygılı Mound

Nezahat CEYLAN

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
bceylanerzurum@hotmail.com.

ORCID ID: 0000-0002-9889-7279

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Kuzeydoğu Anadolu coğrafyasının batı ucunda Erzincan ili yer almaktadır. Dağlık coğrafyada konumlanan Erzincan, çeşitli yol güzergâhlarının kesişme noktasında bulunmaktadır. Geç Kalkolitik Çağ'dan itibaren yerleşim gören Erzincan'da özellikle İlk Tunç Çağı'nın önemli kültürü olan "Karaz Kültürü'nü" görmek mümkündür. Hayaşa Krallığı, Diauehi Krallığı, Uruatri - Nairi Konfederasyonları Dönemi ve Urartu Krallığı Erzincan'da hüküm sürmüştür. Med, Pers, Helen, Roma, Doğu Roma, Arap akınları, Selçuklu dönemi, Mengücekli Devleti, Moğol hakimiyeti, Eretna Beyliği, Timur Devleti, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Osmanlı Devleti dönemleri kısa olsa da yaşanmıştır.

Erzincan'a yönelik çalışmalarımız esnasında sayısız höyük ve kale tespit edilmiştir. Çayırli ilçesinde yer alan Saygılı Höyük bunlardan sadece biridir. Höyük, kaçak kazılar esnasında tahrip edilmiştir. Keramik buluntularının da bu esnada zarar gördüğü kesindir. Altın arama çalışmalarının höyüğe zararı çoktur. 45 m. Yükseklikteki höyükte bir yangın tabakası izlenebilmektedir. Höyüğün yanından geçen dere, orada yaşayan insanların su ihtiyacını karşılamaktaydı. İncelemeler sonucu olarak höyükte, İlk Tunç Çağı'na, Geç Demir Çağı'na ve Ortaçağ'a ait keramik buluntuları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Saygılı Höyük, Urartu Krallığı, Diauehi, Erzincan, Karaz Kültürü.

Abstract

Erzincan is located at the western end of Northeastern Anatolia. Located in a mountainous region, Erzincan is located at the intersection point of various road routes.

It is possible to see the itibaren Karaz Culture olan which is the most important culture of the Early Bronze Age in Erzincan which has been settled since the Late Chalcolithic Age. . Hayasha Kingdom, Diauehi Kingdom, Uruatri Nairi Confederation Period and Urartian Kingdom reigned in Erzincan. Med, Persian, Hellenic, Roman, Eastern Roman, Arab invasions, Seljuk Period, Mengücekli State, Mongol domination, Eretna Principality, Timur State, Karakoyunlu, Akkoyunlu and Ottoman Empire periods were experienced even though short.

Numerous mounds and fortresses were identified during our work in Erzincan. Saygılı Höyük in Çayırli District is just one of them. The mound was destroyed by illicit diggings and the ceramic finds were damaged during this period. Gold exploration works have many damages to the mound. 45 m. A fire layer is observed in the height of the mound. The stream passing by the mound provided water for the people living there. As a result of the investigations, pottery finds belonging to the Early Bronze Age, Late Iron Age and Medieval Age were found.

Keywords: Saygılı Höyük, Urartian Kingdom, Diauehi, Erzincan, Karaz Culture

1. GİRİŞ

Doğu Anadolu'nun önemli şehirlerinden biri olan Erzincan, coğrafi olarak Yukarı Fırat bölümünde yer almaktadır. Erzincan, çalışma alanımız olan Kuzeydoğu Anadolu coğrafyasının batı ucunda bulunmaktadır. Erzincan doğuda Erzurum, kuzeyde Bayburt, Gümüşhane, Giresun, Batıda Sivas, güneyde ise Bingöl, Tunceli, Elazığ ve Malatya ile komşudur. Doğu Anadolu Bölgesi'nin Karadeniz ve İç Anadolu ile sınırı olan ilidir. Doğu Anadolu Bölgesi'nin dağlık coğrafyasında, özellikle Kuzeydoğu Anadolu'da yer alan alçak rakımlı iki bölgeden ilki Iğdır (800 m) ikincisi ise Erzincan'dır (1185 m).

Erzincan iç Anadolu'dan gelen ve Kuzeydoğu Anadolu'yu doğu-batı yönünde kat eden doğal yolların kesişme noktasında yer almaktadır. Söz konusu tarihi yollar binlerce yıldır çeşitli kültürler ve milletler tarafından kullanılmaktadır. Doğu - batı yönlü olan bu yollar genellikle akarsuların açmış olduğu depresyon alanlarını izlemektedir (Tarkan, 1974, s. 1 vdd.; Saraçoğlu, 1989, s. 7 vd.; Ceylan, 2008, s. 43 vd.; Gül & Başbüyük, 2011, s. 7; Ceylan, 2016, s. 77 vd.; Ceylan & Üngör, 2018, s. 27 vd.).

Çayırılı, Erzincan'ın 113 km. doğusunda yer alan bir ilçedir. İlçenin denizden yüksekliği yaklaşık 1500 m.'dir. Çayırılı ilçesi, Esence Dağları'nın kuzeyinde yer alan Başköy depresyonu olarak da adlandırılan sahanın doğu kesiminde bulunan Saygılı Düzlüğünde kurulmuştur. İlçenin batı ve güneybatısında Esence Dağları, kuzeyinde Otlukbeli Dağları bulunmaktadır. Kaynağını Esence Dağları'ndan alan Çayırılı ve Balıklı Çayları Çayırılı'nın tarım alanlarını suladıktan sonra Karasu Irmağı'na kavuşmaktadır. Çayırılı ve Balıklı Çayları, özellikle ilkbaharda taşıdıkları alüvyonlarla Çayırılı Ovası'nı beslemektedir.

Çayırılı Ovası'nı üç bölümde ele almak gerekir. Birinci bölüm, Saygılı Düzü, ikincisi Balıklı Çayı ile Çayırılı ilçesi arasında kalan bölüm, üçüncüsü ise Harmantepe Düzü adı verilen Balıklı Çayı, Engice Düzü ve Karasu Irmağı arasındaki sahadır (Erinç, 1953, s. 5 vd.; Akkan, 1964, s. 14 vd.; Atalay, 1992, s. 57; Altınbilek, 1997, s. 1vdd.; Tüysüz, 1992, s. 7 vd., Ceylan, 2000, s. 277).

Doğu Anadolu'nun karasal ikliminde yer alan Çayırılı ilçesinin önemli akarsuları bulunmaktadır. Başlıca akarsuları Büyükçay, Soğanlı Çay, Kale Deresi, Kırmızıtaş Deresi, Çayırılı Deresi ve Balıklı Deresi'dir. Söz konusu dereler bölgenin en önemli akarsuyu olan Karasu Irmağı'na katılmaktadır. Çayırılı ilçesinde bulunan göllerin en büyüğü Esence Dağları'nın tepesinde yer alan yüzölçümü 1 km². kadar olan Aygır Gölü'dür.

Aygır Gölü dışında bölgede Dipsiz Göl, Acı Göl, Müminağa Gölü, Sirk Gölü ve Yedi Göller bulunmaktadır (Ceylan & Üngör, 2018, s. 36).

Erzincan, Geç Kalkolitik Çağ'dan başlamak üzere, günümüze kadar yerleşim görmüştür. Geç Kalkolitik Çağ'dan başlayarak İlk Tunç Çağı'nda da bölgede görülen kültüre Karaz Kültürü adını vermekteyiz (Harita I). M.Ö. 3250 - 1750 tarihleri arasında Transkafkasya'dan Filistin'e, Malatya - Elazığ Bölgesi'nden Kuzeybatı İran'a kadar geniş bir coğrafyada yayılım alanı gösteren Karaz Kültürü, Erzincan Bölgesi'nde varlığını sürdürmüştür (Bittel, 1945, s. 94-104; Amiran, 1952, s. 96 vdd.; Lloyd, 1956, s. 49 vd.; Burney, 1958, s. 165 vdd.; Krupnov, 1964, s. 31-42; Dyson, 1968, s. 14-16; Burney-Lang, 1971, s. 45.). Kendine has mimarisi ve keramiği ile tanıdığımız Karaz Kültürü'ne ait bulguları başta Altın-tepe olmak üzere Erzincan'ın genelinde bulguları görmek mümkündür (Özgüç, 1961, s. 253-267; Özgüç, 1966, s. 1 vdd.; Özgüç, 1969, s. 1 vd.; Can & Özel, 2008, s. 1-16; Karaosmanoğlu, Can & Korucu vd, 2008, s. 497-514; Karaosmanoğlu & Özkan, 2004, s. 128-136; Karaosmanoğlu, 2011, s. 366-373; Ceylan, 2015, s. 43 vd.; Ceylan, Bingöl & Karageçi, 2018, Ceylan, Özgül & Kalmış, 2019, 26 vd.).

Çayırılı'da Beykomu Höyük'te bu kültüre ait bulgular yer almaktadır. (Ceylan, 2008 s. 77; Ceylan – Üngör, 2018, s. 48). Karaz kültürünün Erzincan il sınırının batı ucuna kadar devam ettiğini ifade edebiliriz. Orta Tunç Çağı yerleşmeleri de bölgemizde tespit edilmiştir. Erzincan Bölgesi'nde devletleşme yapısının, Azzi-Hayaşa krallığı döneminde olduğunu ifade edebiliriz (Harita II). Elazığ Bölgesi'nin Azzi Krallığı, Erzurum - Erzincan Bölgesi'nin de Hayaşa Krallığı Bölgesi olduğu bilimsel olarak kanıtlanmıştır (Götze 1965, s. 13 vd.; Pehlivan, 1990, s. 168-176; Ceylan, 1991, s. 1 vdd; Ceylan 1994, s. 1 vdd; Bingöl, 2013; Kalmış, 2017a, s. 611). Hayaşa ile ilgili en önemli bilgiler şüphesiz Hitit kaynaklarıdır. Hitit kaynaklarında geçen belgelerden biri de “Hukkana Anlaşması” olarak bilinen yazıttır. Anlaşma Hitit kralı I. Suppiluliuma ile Hayaşa kralı Hukkana arasında yapılmıştır. Hayaşa ile ilgili en önemli çalışma M. Pehlivan tarafından yapılmıştır (Pehlivan, 1991, s. 1 vdd).

Hayaşa Krallığından sonra M.Ö. I. binde Doğu Anadolu Bölgesi'nin bütününde egemen olan Urartu Krallığını görmekteyiz. Urartu Krallığının erken evresinde özellikle Kuzeydoğu Anadolu'da egemen olan Diauehi Krallığını görmek mümkündür (Harita III). Diauehi Krallığı, Kars – Sarıkamış ilçesiyle Erzincan-Tercan ilçelerini kapsayan topraklarda hâkimiyetini kurmuştur. Uruatri ve Nairi konfederasyonları birleşerek Urartu devletini kurmuşlardır. Devlet oluşumunu hızlı bir şekilde tamamlayan

Urartular genişleme politikası izlemişlerdir. Kuzeydoğuda var olan Diauehi Krallığı üzerine Urartu Krallığı seferler düzenlemiştir. Urartu kralı Menua, Diauehi Krallığı üzerine sefer düzenlemiştir. Daha sonra yerine geçen I. Argişti'de bölgeye seferler düzenlemiştir. Urartu devletinin baskıları sonucunda I. Argişti döneminde, Diauehi Krallığı tamamen ortadan kaldırılmıştır (Melikişvili, 1950, s. 26-42; Burney, 1966, s. 59 vd.; Herzfeld, 1968, s. 121; Pehlivan, 1991, s. 1vdd.; Ceylan, 2002, s. 14-16; Salvini, 2006, s. 64; Karageçi, 2014; Karageçi, 2015, s. 63; Lamba- Metin, 2015, s. 28; Kalmış, 2016, s. 45 vd.; Ceylan 2016, s. 517-568; Metin - Lamba, 2016, s. 159-160; Ceylan 2018, s. 139 – 168).

Erzincan Bölgesi'nin Urartu tarihi ile ilgili en önemli veriler hiç şüphesiz Altıntepede'dir. Erzincan ilinin 20 km. doğusunda yer alan Altıntepe Erzincan-Erzurum karayolunun kuzeyinde bulunmaktadır (Özgüç, 1961, s. 253-267; Özgüç, 1966, s. 1 vdd.; Özgüç, 1969, s. 1 vd.; Can & Özel, 2008, s. 1-16; Karaosmanoğlu, Can & Korucu vd, 2008, s. 497-514; Karaosmanoğlu & Özkan 2004, s. 128-136; Karaosmanoğlu, 2008, s. 69 vd.; Karaosmanoğlu, 2010, s. 209 vd.; Karaosmanoğlu, 2011, s. 366-373; Karaosmanoğlu, 2015, s. 36 vd.; Ceylan, 2015, s. 43- 48; Ceylan-Üngör, 2018, s. 76 vdd.; Üngör, 2016b, s. 959 vd.). Urartu kralı II. Argişti (M.Ö. 714 - 685) döneminde, Kimmer tehlikesinin önüne geçebilmek için Erzincan ovasındaki Altıntepe kalesini inşa ettirmiştir.

Urartu Devletinin yükseliş döneminde yapılan görkemli kalelerden biri de Altıntepe Kalesidir. Bölgede A. Ceylan başkanlığında yaptığımız yüzey araştırmalarında Urartu dönemine ait; Sırataşlar Kalesi, Yollarüstü Kalesi, Kaleninsırtı Kalesi, Çadirkaya Kalesi, Taşbulak Kalesi, Şirinlikale Kalesi, Üçpınar Kalesi, Tuzla Kalesi gibi kaleler tespit edilmiştir (Ceylan, 2004, s. 263-272; Ceylan, 2005, s. 189-200; Ceylan, 2007, s. 163-182; Ceylan, 2007, s. 103-117; Ceylan & Bingöl, 2008, s. 129-149; Ceylan & Bingöl vd., 2009, s. 133-151; Ceylan & Bingöl vd., 2010, s. 375-399; Günaşdı vd., 2012, s. 49-71; Özgül & Ceylan vd. 2013, s. 277- 292; Ceylan, 2008 s. 1 vdd.; Üngör, 2016a: 269 vd.; Ceylan - Üngör, 2018, s. 1vdd.; Günaşdı, 2015, s. 113-131; Ceylan, 2015, s. 1 vdd.; Üngör & Günaşdı, 2016, s. 423-442; Ceylan & Özgül, 2016, s. 127 – 147; Kalmış, 2017b, s. 81.).

Urartu krallığından sonra Erzincan Bölgesi'nde kısa süreli Med, Pers, Helen, Roma, Doğu Roma, Arap akınları, Selçuklu dönemi, Mengücekliler, Moğol hâkimiyeti, Eretna Beyliği, Timur devleti, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Osmanlı Devleti dönemleri yaşanmıştır (Konukçu, 1998, s. 34-38; Miroğlu, 1990, s. 1-18; Aka, 1991, s. 26; Sümer, 1993, s. 713 – 718; Kırzioğlu, 1993, s. 8 vdd.; Göde, 1994, s. 67; Celalzade

Mustafa, 1997, s. 575 – 576; Turan, 1999, s. 131; Gül & Başbüyük, 2011 s. 44).

2. SAYGILI HÖYÜK

Çayırılı Bölgesi'nde 1998 yılından itibaren yürüttüğümüz bilimsel çalışmalarda pek çok yerleşme tespit edilmiştir. Bu yerleşmelerden bazıları; Sıraşlar Kalesi (Ceylan, 2008 s. 123; Günaşdı, 2015, s. 113-131), Saygılı Höyük (Ceylan, 2008, s. 76), Harami Deresi yerleşmesi (Ceylan, 2008 s. 77), Beykomu Höyük (Ceylan, 2008, s. 77), İshak Höyük (Ceylan, 2008 s. 66), Balıklı Köy Kalesi (Ceylan, 2008 s. 61; Ceylan & Üngör, 2018, s. 111), Çataldaş Höyük (Ceylan, 2008 s. 62), Başköy Kalesi (Ceylan, 2008 s. 62; Ceylan & Üngör, 2018, s. 112), Ozanlı Kalesi (Ceylan, 2008 s. 53; Ceylan & Üngör, 2018, s. 106,107), Arıtaş Mezrası Höyük (Ceylan, Baskıda), Arıtaş Mezrası Kalesi (Ceylan, Baskıda), Tuzla Taşları Nekropol Alanı'dır (Ceylan, Baskıda).

Bölgede önemli birçok höyük tespit edilmiştir. Bu höyüklerden ikisi büyük tahribata uğramıştır. Söz konusu höyüklerden biri İshak Höyük diğeri ise Saygılı Höyük'tür. Söz konusu makalemizde Saygılı Höyük ele alınacaktır (Harita IV). Saygılı Höyük, Çayırılı ilçesinin 8 km. doğusunda yer alan Saygılı Köyünün 1 km. kuzeyinde bulunmaktadır. Saygılı Höyük zeminden 1450 m. yükseklikte ve 39° 48' 40" K., 40° 05' 58" D., koordinatlarındadır. Yüksekliği günümüzde 45 m.'dir. Höyüğün doğu – batı uzunluğu 47 m., kuzey – güney uzunluğu 36 m.'dir (Resim I). Saygılı Höyükte 2000 yılında ilk araştırma yapılmıştır.

İkinci araştırma ise 2019 yılında gerçekleştirilmiştir. 2000 yılında yapılan araştırmada iş makineleri ile kaçak kazıların yapıldığı görülmüştür (Resim II). Yetkililer bu konuda uyarılmıştır. 2019 yılında yaptığımız incelemelerde iş makineleri ile kaçak kazı çalışmasının yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu konuda yetkililere teşekkür etmeyi bir borç bilmekteyim¹. 2000 yılı çalışmamızda iş makinelerinin höyüğün kuzeydoğusunu büyük oranda tahrip ettiği belirlemiştir. Tahribat sırasında yüzlerce çanak, çömlek ve pitoların kırıldığını, yok edildiğini belgeledik. Höyüğün bir yangın geçirdiği tahribat ile anlaşılmıştır. Höyüğün büyüklüğü ile verimli arazilerin ortasında bulunması doğru orantılıdır. Saygılı Höyük, aynı adla anılan köye çok yakın olduğu için höyükten çıkarılan kesme taşların köy evlerinin yapımında kullanıldığı görülmüştür. Köylüler ile yaptığımız görüşmelerde

¹ Çayırılı ilçe kaymakamı Ömer BÜYÜKGERGENE'ye, İlçe belediye başkanı Atınç BAHADIR'a ve 2019 yılı çalışmalarımızda bize yardımcı olan iş adamı Murat DEMİRDÖVEN'e teşekkürü ederiz.

bu konu teyit edilmiştir.

Höyüğün en dik kısmını kuzey kesimi oluşturmakta ve kuzeyinden geçen köy deresi ise höyüğün su ihtiyacını karşılamaktaydı. Saygılı Höyük coğrafi konum olarak tarıma elverişli bir bölgede yer almaktadır. Höyüğün büyüklüğü bu elverişli arazilerin ortasında bulunması ile doğru orantılı olduğunu bize göstermektedir. Höyükte yaptığımız ilk incelemelerde Geç Demir Çağı ve Ortaçağa ait keramik örnekleri tespit edilmiştir. İkinci incelemelerde ise bunlara katkı olarak İlk Tunç Çağı keramiklerine de rastlanmıştır (Resim III – IV, Çizim I). Saygılı köyünde yaptığımız incelemelerde bir köy evinde pitos tespit edilmiştir (Resim V – Çizim II).

3. SONUÇ

1998 yılından itibaren Erzincan Bölgesi'nde yaptığımız yüzey araştırmalarında çok sayıda tarihi ve arkeolojik merkez tespit edilmiştir. Bu merkezlerden biri de Saygılı Höyüktür. Höyükte yaptığımız ilk araştırmalar sırasında rastladığımız korkunç tahribat, yetkilileri uyarmamız sonucu son bulmuştur (İş makineleri ile yapılan kısmı). Ancak zaman içerisinde toplumumuzda salgın hastalık haline gelen altın arama sevdasından, Saygılı Höyüğü'nde nasibini almış olduğu görülmektedir.

Höyükte yaptığımız yüzey araştırmalarında İlk Tunç Çağı, Geç Demir Çağı ve Ortaçağ'a ait bilgiler elde edilmiştir. Bölgenin en önemli höyüklerinden biri olan Saygılı Höyük'te kurtarma kazısı yapılması zaruridir. Höyükte yapılacak kurtarma kazısının bölge tarihine ve arkeolojisine önemli katkı sağlayacağından hiç şüphe yoktur.

4. KAYNAKLAR

- Aka, İ. (1991). *Timur ve devleti*. Ankara.
- Akkan, E. (1964). *Erzincan ovası ve çevresinin jeomorfolojisi*. Ankara.
- Amiran, R. (1952). "Connections between Anatolia and Paletsine in the EBA", *Israel Exploration Journal* 2, 89-103.
- Atalay, İ. (1992). *Türkiye Coğrafyası*. İstanbul.
- Bingöl, A. (2013). Hurriler'in siyasi organizasyonları. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 115-133.
- Bittel, K. (1945). *Önasya Tarih Öncesi Çağlar: Mısır, Filistin, Suriye*. (Çev. H. Çambel), İstanbul.
- Burney, C. A. (1958). "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age". *Anatolian Studies* VIII, 157-209.
- Burney, C. A. (1966). "First Season of Excavation of the Urartian Citadel of Kayalidere". *Anatolian Studies* XVI, London, 55-111.
- Burney, C.A.– D.M. Lang (1971). *The Peoples of the Hills*. London.
- Can, B & Sevdâ, Ö. (2008). 2006 yılı Altıntepe jeofizik araştırmaları. 23.

Arkeometri Sonuçları Toplantısı. Ankara: 1-16.

- Celalzade, Mustafa. (1997). *Selimname*. (Haz. Uğur, A.-M. Çuhadar). İstanbul.
- Ceylan, A. (2018). The kingdom of Diauehi and the Urartians in Northeast Anatolia in light of new findings. *Urartians a Civilazition in the Eastern Anatolia*. K. Köroğlu, A. Çilingiroğlu vd., (Ed.). İstanbul: 139 – 168.
- Ceylan, A. (1991). *M.Ö. II. binde Anadolu'daki devletlerarası ilişkiler (Antlaşmalar)*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum.
- Ceylan, A. (1994). *M.Ö. II ve I. Binde devletlerarası ilişkiler*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum.
- Ceylan, A. (2000). Çayırılı'da tarihi ve arkeolojik araştırmalar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 15, 277-291.
- Ceylan, A. (2002). Horasan ve çevresi araştırmaları ışığında Yazılıtaş yazıtı. *Çağlayan Aras*. Erzurum: 14-16.
- Ceylan, A. (2004). 2002 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır illeri yüzey araştırmaları. *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, Ankara: 263-272.
- Ceylan, A. (2005). 2003 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır illeri yüzey araştırmaları. *22. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*. Ankara: 189-200.
- Ceylan, A. (2007). 2005 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır illeri yüzey araştırmaları. *24. Araştırma Sonuçları Toplantısı-I*. Ankara: 163-182.
- Ceylan, A. (2007). Kuzeydoğu Anadolu yüzey araştırmalarının bir değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7/39, 103-117.
- Ceylan, A. (2008). *Doğu Anadolu araştırmaları, Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır (1998-2008)*. Erzurum.
- Ceylan, A. (2015). *Doğu Anadolu araştırmaları, Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır (2008 - 2014)*. Erzurum.
- Ceylan, A. (2016). Yeni bulgular ışığında Kuzeydoğu Anadolu'da Diauehi krallığı ve Urartular. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 20, 517-568.
- Ceylan, A. & Bingöl, A. (2008). 2006 yılı Erzincan-Erzurum-Kars ve Iğdır illeri yüzey araştırmaları. *25. Araştırma Sonuçları Toplantısı- III*. Ankara: 129-149.
- Ceylan, A. & Bingöl, A. vd. (2009). 2007 yılı Erzincan-Erzurum-Kars-Iğdır illeri yüzey araştırmaları. *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*. Ankara: 133-151.
- Ceylan, A. & Bingöl, A. vd., (2010). 2008 yılı Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır illeri yüzey araştırmaları. *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*. Ankara: 375-399.
- Ceylan, A., Bingöl A. & Karageçi M. (2018). *Eskiçağ'da Kars Kaleleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, A. & Üngör İ. (2018). *Eskiçağ'da Erzincan kaleleri*. Erzurum.
- Ceylan, A. & Özgül, A. (2016). Erzincan ve çevresinde Urartular. *Uluslararası Erzincan Sempozyumu I*. 127 – 147.

- Ceylan, A., Özgül, O. & Kalmış, G. (2019). Karaz Kültürü'nün Kahramanmaraş ve çevresindeki yansımaları. *Uluslararası Antikçağ Döneminde Maraş Sempozyumu* 17-18 Kasım 2017. Kahramanmaraş.
- Dyson, R. H. (1968). "The Archaeological Evidence of the Second Millennium BC on the Persian Plateau", *CAH* 2, 14-16.
- Erinç, S. (1953). *Doğu Anadolu coğrafyası*. İstanbul.
- Göde, K. (1954). *Eratnalılar (1327-1387)*. Ankara.
- Götze, A. Die annalen des Mursilis. *Mitteilungen der Vorderasiatisch-Aegyptischen Gesellschaft*. 18-21.
- Gül, A. & Başbüyük, A. (2011). *Bir tarihi coğrafya incelemesi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Erzincan kazası*. Erzurum.
- Günaşdı, Y. (2015). Erzincan Sırataşlar kalesi. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 5/9, 113-131.
- Günaşdı, Y. vd. (2012). 2010 yılı Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır illeri yüzey araştırmaları: 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-III*. Ankara: 49-71.
- Herzfeld, E. (1968). *The Persian Empire: Studies in Geography and Ethnography of Ancient Near East*. Wiesbaden.
- Kalmış, G. (2016). Ardahan ve çevresindeki Urartu yazıtları ışığında bölgenin M.Ö. I. bindeki siyasal durumu, *Kafdağı* 2, 42-56.
- Kalmış, G. (2017a). Eskiçağda Alucra, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20, 609-618.
- Kalmış, G. (2017b). *Tarihi ve arkeolojik veriler ışığında Ardahan*. (Basılmamış Doktora Tezi). Erzurum.
- Karageçi, M. (2014). Arpaçay Havzası'nda Tunç Çağı yerleşmeleri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 77-95.
- Karageçi, M. (2015). *Arpaçay Havzası'nda tarihi ve arkeolojik araştırmalar*. (Basılmamış Doktora Tezi, Kafkas Üniversitesi), Kars.
- Karaosmanoğlu, M., Birol, C. & Korucu, H. vd., (2008). Altın-tepe Urartu kalesi 2006 yılı kazı ve onarım çalışmaları. 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı I*. Ankara: 497-514.
- Karaosmanoğlu, M. & Korucu, H. (2010). Altın-tepe Urartu kalesi 2008 yılı kazı ve onarım çalışmaları. 31. *Kazı Sonuçları Toplantısı - II*. Ankara: 17-34.
- Karaosmanoğlu, M. & Özkan, H. (2004). Altın-tepe kazısı 2003. 26. *Kazı Sonuçları Toplantısı -I*. Ankara: 128-136.
- Karaosmanoğlu, M. (2008). Altın-tepe Kalesi İkinci Dönem Kazıları, *Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı* (Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları), 69-83.
- Karaosmanoğlu, M. (2010).Yeni Bulgular Işığında Altın-tepe Urartu Tapınağı. *XV. Türk Tarih Kongresi I*, 209-220
- Karaosmanoğlu, M. (2011). Erzincan Altın-tepe Kalesi-Erzincan Altın-tepe fortress. Köroğlu, K & E. Konyar. *Urartu (Ed.). Doğu'da Değişim-Transformation in the East*. K İstanbul: 366-373.
- Karaosmanoğlu, M. (2015). Erzincan Altın-tepe Kalesi, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi 35, Erzurum, 36-59.

- Kırzioğlu, F. (1993). *Osmanlılar'ın Kafkas-ellerini fethi (1451-1590)*. Ankara.
- Konukçu, E. (1998). Tercan tarihi. *Cumhuriyetin 75. Yılında Tercan*. 34-38.
- Krupnov, E. I. (1964). The Most Archaic Culture of the Caucasus and the Caucasian Community, *Soviet Anthropology and Archaeology* 3, 31-42.
- Lamba, M. & Metin, H. (2015). *Hititlerden Türkiye Cumhuriyeti'ne Anadolu Uygarlıklarında Yönetim*, Ankara.
- Lloyd, S. (1956). *Early Anatolia*. London.
- Melikişvili, G. A. (1950). Diauehi. *Vestnik Drenaj İstorii* 34/4, 26-42.
- Metin, H. & Lamba, M. (2016). Hititler'den Roma İmparatorluğu'na Kadar Anadolu Uygarlıklarında Yönetim Yapısı. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 12, Sayı 27, 155-174.
- Miroğlu, İ. (1990). *Kemah sancağı ve Erzincan kazası (1520-1566)*. Ankara.
- Altınbilek, M. S. (1997). *Erzincan'ın şehir coğrafyası*. (Basılmamış Doktora Tezi). Erzurum.
- Özgüç, T. (1961). Altıntepe kazıları. *Belleten XXV*. 97-100, 253-267.
- Özgüç, T. (1966). *Altıntepe I: Mimarlık anıtları ve duvar resimleri-Arcitectural Monuments and Wall Paintings*. Ankara.
- Özgüç, T. (1969). *Altıntepe II: Mezarlar. Depo binası ve fildişi eserler-tombs. Storehouse and Ivories*. Ankara.
- Özgül, O. & Ceylan, A. vd. (2013). 2011 yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır illeri yüzey araştırmaları. 30. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*. Ankara: 277-292.
- Pehlivan, M. (1991). *Daya (e) ni /Diau(e)hi*. Erzurum.
- Pehlivan, M. (1990). Karaz ve Hurriler.100. *Yıl Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi I*. Van: 168-176.
- Pehlivan, M. (1991). *Hayaşa*. Erzurum.
- Salvini, M. (2006). *Urartu Tarihi ve Kültürü*. İstanbul.
- Saraçoğlu, H. (1989). *Doğu Anadolu bölgesi*. İstanbul.
- Schuler, E. (1965). *Die Kaskaer: Ein beitrag zur ethnographie des altenn Kleinasien*. Berlin.
- Sümer, F. (1993). Mengüçlüklüler. *İA*. VII, İstanbul: 713 – 718.
- Tarkan, T. (1974). Ana çizgileriyle Doğu Anadolu Bölgesi ve çevresi. *Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağanı*. Erzurum.
- Turan, O. (1999). *Selçuklu tarihi ve Türk İslam medeniyeti*. İstanbul.
- Tüysüz, O. (1992). *Erzincan çevresinin jeolojisi*. İstanbul.
- Üngör, İ (2016a). Otlukbeli'nde tarihi ve arkeolojik araştırmalar. *Kafkas üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17. Kars: 267-289.
- Üngör, İ (2016b). Urartu maden ergitme sahası “Kurtderesi” iliç (Erzincan). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43. s. 955-969
- Üngör, İ. & Günaşdı, Y. (2016). Yüzey araştırmaları ışığında Erzincan ili höyükleri. *Uluslararası Erzincan Sempozyumu -I*. 423-442.

EKLER **Harita I:** Karaz Kültürü Yayılım Alanı **Harita II:** Azzi – Hayaşa Krallığı Yayılım Alanı

Resim I: Saygılı Höyük

Resim II: Saygılı Höyük, İş Makinesi ile Yapılmış Kaçak Kazı izleri

Resim III: Saygılı Höyük, Keramik Örnekleri

Resim IV: Saygılı Höyük, Keramik Örnekleri

Çizim I: Saygılı Höyük, Keramik Çizimleri

Resim V: Saygılı Höyük, Pitos Örneği

Çizim II: Saygılı Höyük, Pitos Çizimi